

Sygn. akt II CSK 221/09

**WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ**

Dnia 8 października 2009 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Jan Górowski (przewodniczący)

SSN Mirosław Bączyk (sprawozdawca)

SSN Krzysztof Pietrzykowski

w sprawie z powództwa K. Z.

przeciwko Z. K.

o uznanie czynności za bezskuteczną,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym

w Izbie Cywilnej w dniu 8 października 2009 r.,

skargi kasacyjnej powoda od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]

z dnia 25 listopada 2008 r.,

uchyla zaskarżony wyrok w punkcie 1,3 i 4 (pierwszym, trzecim i czwartym) i w tym zakresie przekazuje sprawę Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania oraz rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.

Uzasadnienie

Sąd Okręgowy uznał za bezskuteczną umowę darowizny nieruchomości lokalowej (bliżej oznaczonej w pozwie) zawartą przez dłużników powoda K. Z. z pozwaną Z. K., a ponadto zasądził od pozwanej na rzecz powoda kwotę 41.172.95 zł z odsetkami, oddalając powództwo w pozostałym zakresie. W ten sposób podzielił zasadność roszczenia powoda opartego na przepisach o skardze pauliańskiej (art. 527 k.c.). Rozstrzygnięcie swoje oparł na następujących ustaleniach faktycznych.

Pozwana (obdarowana) jest matką B. K. i teściową B. K. Nakazem zapłaty z dnia 28 grudnia 2004 r. zobowiązano m.in. B. K. (dłużniczkę) do zapłaty na rzecz powoda kwoty 52.118,58 zł z odsetkami, następnie temu nakazowi nadano klauzulę wykonalności, także przeciwko małżonkowi dłużniczki B. K. z ograniczeniem jego odpowiedzialności do majątku wspólnego małżonków. W dniu 17 listopada 2004 r. małżonkowie K. zawarli umowę darowizny z Z. K. (teściową dłużniczki), obejmująca nieruchomość lokalową oraz udziałami w częściach wspólnych budynku i w działkach gruntu. Wartość darowanego lokalu i związanych z nim praw strony określiły na kwotę 97.500 zł. Nieruchomość lokalowa była obciążona na rzecz niewystępującego w sporze banku hipoteką kaucyjną do kwoty 184.852,20 zł. Hipoteka ta zabezpieczała wierzytelność kredytową tego banku wynikającą z umowy kredytowej z dnia 26 listopada 2001 r., w której kredytobiorcami byli małżonkowie K. W treści umowy darowizny kredytobiorcy zobowiązali się do spłacania kredytu hipotecznego na dotychczasowych zasadach. Małżonkowie nadal zamieszkiwali w darowanym lokalu i spłacali kredyt, zaciągnięty na jego nabycie. W dniu 15 maja 2006 r. pozwana sprzedała nieruchomość lokalową objętą darowizną małżonkom G. za kwotę 255.000 zł i z otrzymanej przez nią sumy kwota 69.300 zł została zapłacona na rzecz banku z tytułu spłaty zadłużenia kredytowego.

W ocenie Sądu pierwszej, instancji wystąpiły wszystkie przesłanki uznania umowy za bezskuteczną, przewidziane w art. 527 k.c. (istnienie chronionej wierzytelności w dacie dokonywania darowizny, stan pokrzywdzenia wierzycieli).

Darmy charakter kwestionowanej umowy miał ten skutek, że znalazł zastosowanie przepis art. 528 k.c., uprawniający wierzyciela do żądania uznania umowy darowizny za bezskuteczną, chociażby pozwana (obdarowana) nie wiedziała i nawet przy dochodzeniu należytej staranności nie mogła się dowiedzieć, że dłużnik działał z pokrzywdzeniem wierzycieli. Art. 528 k.c. – jako dalej idący wyłącza zastosowanie art. 527 § 3 k.c.

Sąd pierwszej instancji uznał także za uzasadnione żądanie wierzyciela o zapłatę na podstawie art. 415 k.c. W związku z tym, że pozwana sprzedała nieruchomości lokalową przed datą wniesienia powództwa na podstawie art. 527 k.c., nie znajdują zastosowania przepisy art. 405 i n. k.c. Powód wykazał natomiast wszystkie przesłanki deliktowej odpowiedzialności odszkodowawczej.

Sąd Apelacyjny uznał za uzasadnioną w całości apelację pozwanej. W ocenie Sądu, brak było zasadniczej przesłanki skuteczności żądania powoda przewidzianej w art. 527 § 2 k.c. (spowodowanie stanu niewypłacalności dłużnika lub powiększenie tego stanu). Zaskarżona darowizna nie doprowadziła do żadnej negatywnej zmiany w sferze praw powoda (wierzyciela), ponieważ darowany lokal był obciążony w dacie zawarcia zaskarżonej umowy obciążony hipoteką kaucyjną na rzecz banku w wysokości 188.000 zł. Kwota ta dwukrotnie przekraczała określoną w umowie darowizny wartość lokalu. Preferencyjny charakter zabezpieczenia hipotecznego powoduje to, że wierzycielności objęte hipoteką korzystają z pierwszeństwa zaspokojenia przed innymi wierzycielnościami. W konsekwencji wierzyciel jako wierzyciel osobisty dłużniczki B. K., niemający zabezpieczenia rzeczowego, doprowadziwszy do korzystnego dla siebie wyroku i wszczęcia egzekucji z nieruchomości lokalowej obciążonej hipoteką, nie miałby w ogóle możliwości zaspokojenia swojej wierzycielności z tej nieruchomości. Przy ocenie wystąpienia stanu pokrzywdzenia wierzyciela w rozumieniu art. 527 § 3 k.c. należy zatem również uwzględnić fakt obciążenia hipoteką nieruchomości zbytej przez dłużnika na rzecz osoby trzeciej.

Według Sądu Apelacyjnego, ocena istnienia przesłanki pokrzywdzenia wierzyciela dokonywana jest z uwzględnieniem stanu istniejącego w dacie wystąpienia z powództwem oraz zamknięcia rozprawy (art. 316 § 2 k.p.c.). Stan taki musi być skutkiem zaskarżonej czynności prawnej. W związku z tym,

że nieruchomość lokalowa została sprzedana przez pozwaną w maju 2006 r., dla ustalenia stanu pokrzywdzenia miarodajna jest zatem data zaskarżonej czynności oraz data sprzedaży lokalu. W tej pierwszej dacie hipoteka nie była jeszcze w żadnym stopniu spłacona, a powód nie udowodnił tego, aby było inaczej. W dacie sprzedaży lokalu (w maju 2006 r.) z kredytu zabezpieczonego hipoteką pozostała do spłaty kwota 65.000 zł, istniało zatem w tym czasie zadłużenie kredytowe, przy czym wierzytelność hipoteczna mogła być jeszcze odpowiednio powiększona o dalsze pozycje (opłaty manipulacyjne, koszty egzekucyjne i in.). Skoro na powódzie (wierzycielu) spoczywał ciężar udowodnienia faktu pokrzywdzenia a przedmiot darowizny był obciążony hipoteką, to powód powinien wykazać, jak kształtowała się wartość lokalu w poszczególnych okresach, a także to, w jakim stosunku należność hipoteczna została już spłacona.

Nie było podstaw do uwzględnienia roszczenia powoda o zapłatę, ponieważ brak było stanu pokrzywdzenia wierzyciela jako zasadniczej przesłanki skuteczności skargi pauliańskiej. Sąd Apelacyjny nie doszukał się także przesłanek odpowiedzialności odszkodowawczej pozwanej na podstawie art. 415 k.c.

W obszernej skardze kasacyjnej powoda podniesiono zarzuty naruszenia prawa procesowego, tj. art. 233 § 1 w zw. z art. 382 k.p.c., art. 234 k.p.c., art. 382 k.p.c. w zw. z art. 244 k.p.c., art. 328 § 2 k.c. Jako zarzuty naruszenia prawa materialnego wskazywano naruszenie art. 527 § 1-3 k.c., art. 528 k.c., art. 529 k.c. i art. 6 k.c. Skarżący wnosił o uchylenie zaskarżonego wyroku w części zaskarżonej i przekazanie sprawy Sądowi drugiej instancji do ponownego rozpoznania, ewentualnie – o uchylenie wyroku Sądu Apelacyjnego w zaskarżonym zakresie i uwzględnienie powództwa w całości.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

1. Zarzut naruszenia art. 234 k.p.c. nie może być brany pod uwagę, ponieważ Sąd drugiej instancji nie naruszył reguły związania Sądu domniemaniami prawnymi, przewidzianymi w przepisach o skardze pauliańskiej, tj. w art. 527 § 3 k.c. i art. 529 k.c. Przepis art. 527 § 3 k.c. wprowadza domniemanie istnienia wiedzy po stronie osoby trzeciej o działaniu dłużnika in fraudem creditoris, co ułatwia wykazanie wierzycielowi jednej z tzw. subiektywnych przesłanek skargi pauliańskiej (art. 527 § 1 k.c.; osoba trzecia wiedziała o działaniu dłużnika ze

świadomością pokrzywdzenia wierzycieli lub przy zachowaniu należytej staranności mogło się o tym dowiedzieć). Przepis art. 529 k.c. przewiduje domniemanie działania dłużnika z zamiarem pokrzywdzenia wierzycieli przy założeniu istnienia podstawy tego domniemania w postaci niewypłacalności dłużnika w chwili dokonywania darowizny lub doprowadzenia do niewypłacalności w wyniku umowy darowizny. Oddalenie powództwa wierzyciela (w części dotyczącej żądania uznania umowy darowizny za bezskuteczną) nastąpiło z racji ustalenia istnienia obciążenia hipotecznego przedmiotu kwestionowanej darowizny (nieruchomości lokalowej), co eliminowało – w ocenie Sądu – stan pokrzywdzenia tego wierzyciela w rozumieniu art. 527 § 2 k.c. Istnienie obciążenia hipotecznego zadecydowało o przyjęciu przez Sąd Apelacyjny braku z jednej tzw. obiektywnych przesłanek skargi pauliańskiej (stanu pokrzywdzenia wierzyciela, art. 527 § 2 k.c.).

Wbrew sugestii skarżącego, nie można skutecznie zarzucać Sądowi drugiej instancji, że bezpodstawnie przyjął wzruszenie przez pozwaną wspomnianych domniemań prawnych. Należy zaznaczyć, że nie są to - jak wywodzi skarżący – ogólne „domniemania istnienia pokrzywdzenia wierzyciela”, ale domniemania wskazanych w art. 527 § 3 k.c. i art. 529 k.c. tzw. subiektywnych przesłanek skuteczności skargi pauliańskiej. Wypadnie też zauważyć, że w art. 528 k.c. nie ustanowiono jednak stosownego domniemania prawnego, ale przewidziano zwolnienie wierzyciela z wykazania wymienionej w tym przepisie przesłanki subiektywnej skargi pauliańskiej.

Nie było podstaw do stwierdzenia naruszenia art. 328 § 2 k.p.c., ponieważ uzasadnienie zaskarżonego wyroku spełnia wymaganie formalne przewidziane w tym przepisie. Przytoczona motywacja naruszenia przepisu art. 328 § 2 k.p.c. mogłaby służyć wykazywaniu naruszenia innych przepisów prawa procesowego.

Motywacja prawna zarzutów naruszenia art. 233 § 1 k.p.c. w zw. z art. 382 k.p.c., art. 382 k.p.c. i art. 244 k.p.c. zmierza w istocie do podważenia przyjętego przez Sąd Apelacyjny stanowiska o nieistnieniu stanu pokrzywdzenia powoda (wierzyciela) z racji obciążenia przedmiotu kwestionowanej darowizny hipoteką kaucyjną. Motywacja ta mogłaby być zatem brana pod uwagę w związku z zarzutem naruszenia art. 527 § 2 k.c. (pkt 2 uzasadnienia wyroku Sądu Najwyższego).

2. Skarżący stara się wykazać wystąpienie przesłanki obiektywnej skargi pauliańskiej w postaci pokrzywdzenia wierzyciela (art. 527 § 2 k.c.), mimo faktu ustanowienia na przedmiocie darowizny (nieruchomości lokalowej) hipoteki kaucyjnej na rzecz banku. W judykaturze Sądu Najwyższego fakt ustanowienia hipoteki, obejmującej nieruchomość będącą przedmiotem zaskarżonej umowy, należy brać pod uwagę dla oceny tego, czy w wyniku zawarcia umowy dłużnika z osobą trzecią doszło w istocie do pokrzywdzenia wierzyciela w rozumieniu art. 527 § 2 k.c. Może się bowiem okazać, że przyczyną nieefektywności ewentualnej egzekucji wierzyciela wobec osoby trzeciej (art. 532 k.c.) byłoby właśnie aktualne obciążenie hipoteczne, ustanowione na rzecz innej osoby, korzystającej z określonych preferencji egzekucyjnych (por. np. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 31 stycznia 2007 r., II CSK 384/06, nieopubl.; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 lutego 2008 r., II CSK 503/07, nieopubl.; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 października 2006 r., III CSK 58/06, OSNC 2007, z. 9, poz. 138; utrata przez przedmiot nielojalnej czynności prawnej dłużnika waloru egzekucyjnego) dla wierzyciela pauliańskiego. Stanowisko Sądu Najwyższego w omawianym zakresie akceptowane jest także w literaturze.

Rzecz jasna, istotne znaczenie dla ustalenia stanu pokrzywdzenia ma nie tylko sam fakt istnienia obciążenia hipotecznego, ale także czas ustalenia rozmiaru wierzytelności hipotecznej wierzyciela rzeczowego i jej relacja do wartości przedmiotu obciążonego hipoteką oraz do wysokości chronionej wierzytelności pauliańskiej. Należy zgodzić się ze stanowiskiem Sądu drugiej instancji, że ocena istnienia przesłanki pokrzywdzenia wierzycieli musi być dokonywana z uwzględnieniem stanu pojawiającego się w dacie wystąpienia z powództwem pauliańskim oraz w dacie zamknięcia rozprawy (art. 316 § 2 k.p.c.; tak też np. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 marca 2001 r. V CKN 280/00, nieopubl.). To samo odnosi się do sytuacji, w której przedmiot zaskarżonej czynności prawnej dłużnika został obciążony hipoteką na rzecz innej osoby. Nie można zatem podzielić poglądu, że w razie dalszej sprzedaży lokalu objętego darowizną (w maju 2008 r.) dla ustalenia stanu pokrzywdzenia wierzycieli miarodajna będzie „data zaskarżonej czynności oraz data sprzedaży lokalu” (s. 5 uzasadnienia zaskarżonego wyroku). Sprzedaż lokalu nie tworzyło przecież nowej sytuacji w

zakresie ochrony pauliańskiej wierzyciela. Wierzyciel może zatem poszukiwać ochrony prawnej także po dokonaniu wspomnianej sprzedaży (sprzedaż w 2006 r., wytoczenie powództwa – w 2007 r.), a więc wówczas, gdy doszło już do kolejnego rozporządzenia przedmiotem wcześniejszej darowizny (lokałem) na rzecz innych osób i osoby te nie mogą być legitymowane biernie w procesie pauliańskim (art. 531 § 2 k.c.). Ochrona pauliańska wierzyciela pozostaje przecież aktualna przez czas określony w art. 534 k.c.

Sąd Apelacyjny ustalał wysokość obciążenia hipotecznego, zgodnie z przyjętym założeniem, w chwili (dacie) sprzedaży lokalu, tj. w maju 2006 r. Tymczasem obciążenie to (i inne niezbędne parametry decydujące o stanie pokrzywdzenia wierzyciela) mogły być już inne w chwili wytoczenia powództwa (w 2007 r.), na co szeroko wskazywano w skardze kasacyjnej. Z tej racji należało zaskarżony wyrok uchylić i przekazać sprawę Sądowi drugiej instancji do ponownego rozpoznania (art. 398¹⁵ § 1 k.p.c.). Sąd ten bowiem przedwcześnie przyjął, że nie nastąpiła jedna z tzw. obiektywnych przesłanek skargi pauliańskiej, tj. stan pokrzywdzenia wierzyciela w rozumieniu art. 527 § 2 k.c.

3. Należy zwrócić uwagę na kwestię ciężaru dowodu wspomnianej przesłanki obiektywnej. Mają tu zastosowanie ogólne reguły rozkładów ciężaru dowodu (art. 6 k.c.). Należy przyjąć, że fakt wystąpienia pokrzywdzenia wierzyciela (powoda) wykazuje wierzyciel podobnie, jak pozostałe (obiektywne i subiektywne) przesłanki skargi (art. 527 k.c.). Wykazuje on zatem także związek funkcjonalny między nielojalną czynnością prawną dłużnika a stanem jego majątku w postaci pojawienia się niewypłacalności lub powiększenia się tej niewypłacalności. Przepis art. 533 k.c. określa sytuację osoby trzeciej (dłużnika pauliańskiego) po uznaniu czynności prawnej za bezskuteczną wobec wierzyciela (możliwość podjęcia przez osobę trzecią tzw. obrony następczej, tj. po zapadnięciu wyroku pauliańskiego). W toku trwającego procesu pauliańskiego osoba trzecia może kwestionować istnienie obiektywnych i subiektywnych przesłanek skargi (tzw. obrona pierwotna). Może m. in. twierdzić, że z racji istnienia obciążenia hipotecznego na rzecz innego wierzyciela egzekucja wierzyciela pauliańskiego z przedmiotu zaskarżonej darowizny (art. 532 k.c.) byłaby nieefektywna. Oznacza to, że osoba trzecia może kwestionować wspomniany związek funkcjonalny,

wskazując na inne przyczyny braku skutecznej ochrony wierzytelności powoda niż stan wypłacalności dłużnika. Ciężar dowodu tych innych przyczyn nieefektywności egzekucji wierzyciela pauliańskiego obciążać zatem powinien osobę trzecią, jeżeli podejmuje ona wstępną obronę wobec wierzyciela i kwestionuje wystąpienie związku funkcjonalnego między zaskarżoną czynnością prawną i stanem niewypłacalności dłużnika (podnosi nieefektywność egzekucji z przedmiotu zaskarżonej czynności prawnej). Ma tu zastosowanie ogólne reguła - *excipiendo reus fit actor* – z konsekwencjami prawnymi tej reguły także w zakresie rozkładu ciężaru dowodu.

Z treści art. 527 § 2 k.c. wynika, że wierzyciel pauliański powinien udowodnić jedynie związek między zaskarżoną czynnością dłużnika a stanem jego niewypłacalności (*verba legis*: „jeżeli wskutek tej czynności dłużnik stał się niewypłacalny”) i tylko w tym zakresie obciąża go ciężar dowodu omawianej obiektywnej przesłanki skargi pauliańskiej (art. 6 k.c.). Oznacza to, że na osobie trzeciej spoczywa ciężar dowodu wystąpienia innej, realnej przyczyny nieefektywności egzekucji wierzyciela pauliańskiego i wpływu tej przyczyny na tę nieefektywność (np. częściowo, całkowita). Powinien on zatem wykazać, np. fakt istnienia określonego obciążenia hipotecznego eliminującego skuteczność egzekucji wierzyciela i utrzymywanie się określonego pułapu zadłużenia dłużnika wobec wierzyciela hipotecznego w chwili wytoczenia powództwa o uznanie czynności prawnej dłużnika za bezskuteczną oraz w chwili zamknięcia rozprawy (art. 316 § 2 k.p.c.).

W konsekwencji należy stwierdzić, że zasięg przedmiotowy ciężaru dowodu został ujęty przez Sąd Apelacyjny zdecydowanie za szeroko (s. 5 uzasadnienia zaskarżonego wyroku) i dlatego należy podzielić zarzut naruszenia art. 6 k.c. w odniesieniu do przesłanki wykazania nieefektywności egzekucji wierzyciela z innych przyczyn niż sama niewypłacalność dłużnika.

4. Uznanie umowy darowizny z dnia 17 listopada 2004 r. za bezskuteczną (art. 532 k.c.) otwiera możliwość zgłaszania odpowiednich roszczeń pieniężnych wobec osoby trzeciej (strony pozwanej). W judykaturze Sądu Najwyższego przyjmuje się możliwość przyznania wierzycielowi wobec tej osoby ochrony prawnej

na podstawie art. 405 i nast. k.c. (por. ostatnio uchwała Sądu Najwyższego z dnia 12 czerwca 2008 r., III CZP 55/08, OSNC 2009, z. 7/8, poz. 95 i powołane tam orzecznictwo). Wspomniana ochrona aktualizuje się wówczas, gdy osoba trzecia odpłatnie zbywa na rzecz innej dalszej osoby przedmioty majątkowe objęte zaskarżoną czynnością prawną dłużnika. Zbycie takie może nastąpić także jeszcze przed wytoczeniem osobie trzeciej procesu na podstawie art. 527 § 1 k.c. W treści uchwały z dnia 12 czerwca 2008 r. wspomina się wprawdzie „o zbyciu przez osobę trzecią w toku procesu wytoczonego na podstawie art. 527 § 1 k.c.”, ale uchwała ta zapadła w wyniku przedstawienia przez Sąd Apelacyjny pytania o określonej treści. Sformułowane w uchwale racje przyznania wierzycielowi pauliańskiemu ochrony prawnej na podstawie art. 405 i n. k.c. pozostają aktualne także w razie wytoczenia procesu pauliańskiego po dokonaniu odpłatnego zbycia przez osobę trzecią przedmiotu zaskarżonej czynności prawnej dłużnika (nieruchomości) na rzecz dalszej osoby (art. 531 § 2 k.c.; por. np. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 września 2004 r., IV CK 30/04, nie opubl.).

Z przedstawionych względów, Sąd Najwyższy uchylił zaskarżony wyrok w części objętej skargą (pkt 1, 3 i 4 wyroku) i w tym zakresie przekazał sprawę Sądowi drugiej instancji do ponownego rozpoznania (art. 398¹⁵ § 1 k.p.c.).